

Aleksandra Cieślukowa

TERMINY CHRZEŚCIJAŃSKIE ODBITE W STAROPOLSKICH ANTRONIMACH

1. Językoznawstwo kognitywne przeciwstawiające się prądom transformacyjno-generatywnym zwraca szczególną uwagę na rolę metafory w myśleniu, a więc i w języku.

Metafora bywa częstym tematem rozważań naukowych, a wnioskami tych rozważań są m. in. sformułowania: „racjonalność wzbogacona o wyobrażenie” i „kategorie naszego powszedniego myślenia są w większości metaforyczne”¹.

Metafora jest również istotą sposobu myślenia w tradycji chrześcijańskiej, „co duchowe w *Piśmie Świętym* podawane jest za pomocą metafor”². Przedmiotem moich rozważań, jest nie metafora religijna, a metaforyczny sposób powstawania nazw osobowych równych swą postacią graficzno-foniczną apelatywom³.

2. Należy zastanowić się, jaką wartość ma uzmysłowienie sobie owego metaforycznego sposobu powstawania przezwisk w odniesieniu do grupy antroponimów motywowanych przez leksemy z kręgu tzw. terminologii chrześcijańskiej. Przyjmując metafory jako sposób postrzegania świata trzeba podkreślić pojęcie znaczenia w relacji do kontekstu i własnego systemu pojęciowego.

Przyswojenie nazwy obcej apelatywnej z zakresu terminologii chrześcijańskiej nie zachodzi jedynie w warstwie foniczno-fleksyjno-słowotwórczej ale również w znaczeniowej, czyli we wpleceniu jej w indywidualny i społeczny system pojęć i wartości.

---

¹ G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, Łódź 1988, s. 249.

² O funkcji metafor zob. T. Krzeszowski, *Wstęp*, [w:] Lakoff, Johnson, *op. cit.* s. 5-18.

³ Zob. A. Cieślukowa, *Sposoby przenoszenia apelatywów do kategorii nazw osobowych*, [w:] *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna*, Poznań 1988, s. 85-90.

Przeniesienie przyswojonego (genetycznie obcego) apelatywu do kategorii nazw własnych, czyli jego antroponimizacja dokonana dzięki metaforze, świadczy o wejściu owego apelatywu w świadomość i poglądy danego środowiska społecznego, w którym kreowano nazwę, tzn. dano projekt nazwy, który oceniono i zaakrobowano: On jest jak *diabel* (zły, okrutny, przewrotny). Niech nazywa się *Diabel*. Propozycję przyjęto. Powstał obok imienia, np. Mikołaj, dodatkowy antroponim *Diabel*, a więc Mikołaj *Diabel*.

3. Czy istniały inne poza metaforą możliwości antroponimizacji wyrazów semantycznie związanych z chrześcijaństwem? Niewątpliwie istniały w obrębie tzw. deskrypcji określonych, niepełnych⁴, które mogły być użyte w roli argumentów, a zatem pełnić funkcję referencyjną⁵. Deskrypcja określona, niepełna (on jest księdzem) utrwała się w pozycji argumentu (ksiądz przyszedł), wskazuje jednostkowy desygnat (Piotr), zrywa z wyznaczaną poprzednio klasą desygnatów, jeśli zostanie zaakceptowana w jednostkowej funkcji referencyjnej (Piotr Ksiądz), staje się antroponimem. Przechodzenie na zasadzie deskrypcji apelatywów do kategorii antroponimów zdarza się w klasie rzeczowników męskoosobowych⁶.

4. Czy były możliwości przejścia terminów chrześcijańskich do klasy nazw osobowych bez motywacji apelatywów przejętych do leksyki polskiej? Możliwości takie istnieją na terenach granicznych, gdzie możemy mieć do czynienia z nazwą powstałą w grupie etnicznej obcej, a przejętej przez sąsiadującą grupę do kategorii nazewniczej bez pośrednictwa apelatywu rodzimego, np. *Diak* < *diak* (zarówno apelatyw, jak i antroponim mogą należeć do leksyki apelatywnej ruskiej i nazewnictwa ruskiego). W wypadku badania nazw staropolskich z SSNO⁷ ważna jest geografia. Reprezentanci zapisani z kilku dzielnic ograniczają podejrzenie o przejęcie nazwy w obrębie kategorii antroponimicznej.

Natomiast trudno zgodzić się z tezą H. Górnowicza⁸ o powstaniu kalek nazewniczych w procesie współżycia dwu narodów. Mogą być to okazjonalne tłumaczenia przydomków. Natomiast jeśli *Fuchs* będzie nazwiskiem zatwier-

⁴ S. Karolak, *Składnia wyrażen predykatywnych*. [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa 1984, s. 45.

⁵ Z. Topolińska, *Składnia grupy imiennej*. [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego Składnia*, s. 311.

⁶ O przechodzeniu apelatywów do kategorii antroponimów na zasadzie deskrypcji i metafory pisze A. Cieślíkowa, *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji* (w druku).

⁷ *Słownik staropolskich nazw osobowych*, red. W. Taszycki t. 1-6, Wrocław 1965-1981 oraz *Suplement*, red. M. Malec 1985-1987.

⁸ *Klasyfikacja zapożyczonych nazw własnych*, [w:] *Nazewnictwo obszarów językowo mieszanym*, Wrocław 1981, s. 35-44.

dzonym społecznie, nie będzie nazwany *Lisem*. Jeśli jednak jego *chytrość* stanie się przyczyną powstania nazwania w środowisku dwujęzycznym, jednocześnie może być *Lisem* i *Fuchsem*, jeżeli w obydwu językach pojęcie *chytrości* łączy się z *lisem*.

5. Kreacja na zasadzie metafory jest najczęstszą kreacją antroponiczną przezwiskową. Świadomość tego faktu, jak i faktu, że nazwy osobowe odapelatywne przekazują nam wiedzę o leksyce języka mówionego okresu staropolskiego, prowadzi nas do stwierdzenia, że nazwy osobowe odapelatywne są jednym z niewielu źródeł okresu średniowiecza przekazującym wiedzę o języku nie literatury biblijno-psalterzowej, lecz o języku mówionym tego okresu, co w odniesieniu do terminologii chrześcijańskiej jest szczególnie ważne. Pośrednio pokazują nam bogactwo metafor używanych w różnych środowiskach, gdyż konteksty onomastyczne przekazują dane chronologiczne, geograficzne i socjologiczne. Nie przekazują natomiast znaczenia motywujących apelatywów.

6. Przyjmując jako podstawę tego omówienia pracę E. Klicha, *Polska terminologia chrześcijańska*⁹ i dane z pracy A. Cieślakowej, *Staropolskie nazwy odapelatywne* (w druku) opracowanej na podstawie SSNO, chcę pokazać leksemy występujące jednocześnie w literaturze religijnej, jak i w języku żywym (nazwy osobowe) oraz te, których źródła religijne nie przekazują. Chcę pokazać chronologię przezwisk w stosunku do motywujących je apelatywów oraz status ich nosicieli.

7. E. Klich we *Wstępie*¹⁰ wyróżnia 3 grupy terminów: terminy obce nie przetłumaczone, terminy obce przetłumaczone, terminy rodzime z zaszczerpionym znaczeniem chrześcijańskim. We wspomnianej pracy omówiony jest tylko zbiór pierwszy. Ja przedstawię przykłady z grupy pierwszej i trzeciej.

E. Klich¹¹ odrzuca imiona i nazwy topograficzne wyrosłe na gruncie chrześcijańskim. Natomiast M. Karpluk stwierdza „Imiona chrześcijańskie stanowią część chrześcijańskiej terminologii. Z chwilą, kiedy odnoszą się nie tylko do świętych, ale zaczynają być nadawane żywym ludziom, licznym członkom chrystianizowanej społeczności, wchodzą w krąg rodzimego systemu onomastycznego”¹². Inne są jednak zasady przechodzenia imion z jednego systemu antroponicznego do drugiego, a inne, jak już pisałam, zasady tworzenia nazw osobowych o statusie przezwisk.

⁹ E. Klich, *Polska terminologia chrześcijańska*, Poznań 1927.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże, s. 3.

¹² Zob. *Ślady liturgii słowiańskiej w staropolskich imionach chrześcijańskich* (typ Koźma, Luka), [w:] *Z polskich studiów slawistycznych. Językoznawstwo*, Warszawa 1972, seria 4, s. 157.

8. Wybór nazw osobowych został dokonany na zasadzie związku motywujących te nazwy apelatywów z pojęciem (połem semantycznym) *chrześcijański*, *chrześcijaństwo* (w pojęcie wchodzi również opozycja, np. *kacarz*). Wiele z tych apelatywów ma kilka znaczeń, a więc nie zawsze semantyka motywacji jest pewna, np. cytowany przez E. Klich *pielgrzym* skojarzony jest z pielgrzymowaniem do miejsc świętych, zaś Sstp¹³ przytacza jedynie znaczenia: 'podróżnik, wędrownik'.

9. Antroponimy od terminów chrześcijańskich obcych.

9.1. Od rzeczowników pospolitych osobowych niemotywowanych, przejętych w drodze adaptacji fonetycznej i paradygmatycznej.

Biskup 1371 : *biskup* XIV ex. Sstp; Klich, 8.

Dyjak 1437, *Dejak* 1378 : *dyjak* 'pisarz kancelaryjny na Rusi' 1414 Sstp; 'diakon' SłXVI¹⁴; Klich, 16.

Dziekan 1388 : *dziekan* 1436 Sstp; Klich, 16.

Gwardyjan 1430, *Gardyjan* 1418 : *gardyjan* 1451 Sstp.

Heremita 1461 : *heremita* SłXVI.

Kacar(z) 1371, *Kacarz* 1370, *Kacyrz* 1385 : *kacarz* XIV ex. Sstp; Klich, 18.

Kanonik 1497 : *kanonik* 1402 Sstp; Klich 19.

Kantor 1388 : *kantor* SłXVI.

Kapelan 1416 : *kapelan* 1446 Sstp.

Kaplan 1366 : *kaplan* XIV ex. Sstp; Klich, 19.

Kardynał 1393 : *kardynał* 1454 Sstp.

Kmoch 1419 : *kmoch* SES¹⁵; Svoboda¹⁶, 194.

Kmotr 1449, *Kmotyr* 1475 : *kmotr* XV p. pr. Sstp; Klich, 21.

Konwirsz 1404, *Kunwirsz* 1425 : *kunwirsz* 1425 Sstp.

Krześcijan 1468 : *krześcijan* XIV ex. Sstp; Klich, 12.

Kum 1368 : *kum* ca 1500 Sstp.

Kuma fem. 1498 : *kuma* SW¹⁷.

Kustosz 1376 : *kustosz* 1405 Sstp.

Legat 1292 : *legat* XV med. Sstp.

Mnich 1386 : *mnich* 1404 Sstp.

Opat 1398 : *opat* 1398 Sstp; Klich, 37.

Organista 1375 : *organista* 1367 Sstp.

Papież 1382 : *papież* XIV ex. Sstp; Klich, 38.

¹³ *Słownik staropolski*, red. S. Urbanczyk, Kraków 1953 i n. oraz kartoteka.

¹⁴ *Słownik polszczyzny XVI wieku*, Wrocław 1966 i n. oraz indeksy wyrazowe IBL.

¹⁵ F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1952 i n.

¹⁶ J. Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964.

¹⁷ *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński i W. Niedźwiedzki, t. 1–8, Warszawa 1900–1927.

Pielgrzym 1235 (możliwa motywacja przez im. łac. *Peregrinus*) : *pielgrzym* ca 1400 Sstp; Klich, 40.

Pleban 1490 : *pleban* 1399 Sstp; Klich, 41.

Pogan 1381, *Pagan* 1437, *Pohan* 1450 : *poganin* XV med. Sstp; *pogan* SłXVI; Klich, 41.

Pop 1422 : *pop* 1405 Sstp; Klich, 43.

Proboszcz 1369 : *proboszcz* 1401 Sstp; Klich, 46.

Profeta 1387 : *profeta* XIV ex. Sstp. Według E. Klicha (66) termin *profeta* należy do wyrazów nie przetłumaczonych na skutek niedbałości tłumacza *Rozmyślenia Przemyskiego*. Nazwy osobowe świadczą, iż był to leksem nie tylko tekstowy jednostkowy, ale używany w języku mówionym.

Przeor 1455 : *przeor* 1432 Sstp; Klich, 46.

Żak (SSNO: *Sak//Żak*) 1357 : *żak* 'uczeń' i kleryk XV med. Sstp; Klich, 119.

9.1.1. Od rzeczowników derywowanych:

Motywuujące leksemy są zazwyczaj formacjami ekspresywnymi w planie apelatywnym: *Dyjaczek* 1448 : *dyjaczek* 1448 Sstp; *Książek* 1405 : *książek* 'dem. od ksiądz' SłXVI; *Kapłaniec* 1499 : *kapłaniec* 'pogardliwie kapłan' SłXVI; *Mniszek* 'dem. od mnich' SłXVI; *Opat* : *opatek* 'gat. rośliny' SW (możliwe dem. od opat); *Żydek* 1385 : *żydek* dem. od *Żyd* SW; *Żydowiec* 1470–1480 : *żydowiec* SW (ekspr. od *Żyd*); *Żydowin* 1204 : *żydowin* 1391 (w zabytkach *Żyd* występuje wymiennie z *Żydowin*, więc ten nie musi być nacechowany ekspresywnie w tym okresie por. Klich, 121). Z innych formacji modyfikacyjnych spotykamy: *Mniszka* 1403 : *mniszka* XV med. Sstp; Klich, 33; *Żydowka* 1375 : *żydowka* SłXVI.

Z derywatów mutacyjnych od podstaw zapożyczonych można wymienić: *Kapnik* 1484 : *kapnik* 'biczownik' SL¹⁸; *Praskurnik* 1474 : *praskura* 1419 Sstp; *Przechrzta* 1483, *Przekrzta* 1441, *Przeszta* 1441 : *przechrzta* 1441 Sstp.

9.1.2. Od kompozycji z udziałem leksemów zapożyczonych.

Antroponimy poniższe pochodzą od zestawień składających się z przymiotnika i rzeczownika. Status przymiotnika w płaszczyźnie apelatywnej może być dwojaki, realny: *Ślepy Biskup* (1455–1480; sub a. 1366) por. „Bodżeta [...] biskup krakowski już na kilka lat przed śmiercią chory na oczy a potem zupełnie ociemniały, skąd poddani [...] pospolicie *Ślepym Biskupem* go zwali” DIOp IV, 287¹⁹; metaforyczny: *Kozi Biskup* 1385 (pogardliwie; por. *kozi* myśliwiec co na *kozy* polować może SłXVI).

9.2. Od rzeczowników nieosobowych konkretnych i abstrakcyjnych.

9.2.1. Niemotywowanych słowotwórczo:

W wielu wypadkach rekonstrukcja konkretnego lub abstrakcyjnego znaczenia jest niemożliwa: *kościół* 'budynek, świątynia, zgromadzenie wiernych',

¹⁸ S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, Lwów 1807–1819; przedruk 1854–1860.

¹⁹ J. Długosz, *Dziejów polskich ksiąg dwanaście*, t. 4, Kraków, 1869.

krzyż ‘przedmiot’ i ‘symbol’, *pacierz* ‘nazwa modlitwy’, w pl. tant. ‘rózaniec’ itd. Antroponimy cytuję w porządku alfabetycznym. Wydzielam jedynie grupę nazw bytów niematerialnych związanych z polem semantycznym *wierzyć* „po chrześcijańsku”, nazw zwanych przez logików i teorię poznania pustymi.

Jalmużna 1430 : *jalmużna* XIV ex. Sstp; Klich, 17.

Kapituła 1488 : *kapituła* 1407 Sstp; ksiądz *kapituła* ‘członek kapituły’ SĪXVI.

Kielich 1446 : *kielich* ca XIV Sstp; Klich, 20.

Kołęda 1292, *Kałęda* XIV in. : *kołęda* 1255 Sstp; Klich, 21.

Komża 1428–1432 : *komża* 1471 Sstp.

Krzyż 1136 : *krzyż* 1398 Sstp; Klich, 24.

Kościół 1136 : *kościół* XIV med. Sstp; Klich, 21.

Pella/*Piella* 1136 : *pella*/*piella* okrycie na ołtarz XV p. post. Sstp;

A. Bańkowski²⁰ zapis z *Bulli* interpretuje *Pel+la* : *Pelka*.

Sobota 1418 : *sobota* 1404 Sstp; Klich, 47.

9.2.2. Od rzeczowników derywowanych:

Od derywatów modyfikacyjnych: *Kościółek* 1405 : *kościółek* XV p. pr. Sstp; Klich, 23; *Ołtarzyk* ca 1257 : *ołtarzyk* XV med. Sstp, Klich, 37; *Proskurka* 1489 : *proskurka* SW; *proskura* 1419 Sstp.

Od mutacyjnych: *Kapica* 1386 : *kapica* ‘odzienienie mnicha’ 1414 Sstp.

9.2.3. Od nazw bytów niematerialnych:

Dyjabel 1257, *Dyjabol* 1374 : *dyjabel* XIV ex.; Klich, 15.

Demon 1395 : *demon* SĪXVI.

Szatan 1217 : *szatan* ca 1449 Sstp; Klich, 48.

9.2.4. Od derywatów:

Janiolek 1495 : *aniolek* SĪXVI; *Szatanek* 1494 : *szatanek* SW.

9.2.5. Od kompozycji:

Są to metaforyczne przezwiska, w których przymiotnikowy epitet w różny sposób zmienia semantykę interesującej nas podstawy.

Babi Dyjabel 1433; *Krwawy Dyjabel* 1392; por. Jana, sędziego Poznańskiego, szlachcica, który dla niezbożnych gwałtów i okrucieństw zwany był *Krwawym Diabłem* (1455–1480; sub a. 1386) DĪOp²¹; *Stara Dyjabłowa* 1450 (= *Dyjabłowa*). Syn jej zwany *Dyjabel* 1447. W opozycji do syna (młodego) być może jest nazwana *Stara*.

9.3. Od nazw własnych osobowych.

W zaplatywizowanych imionach cechy desygnatu posłużyły do semantyzacji nazwy: *Kain* (imię biblijne) > semantyzacja (bratobójca) > *Kain* (pre-

²⁰ *Dyskusyjne interpretacje niektórych staropolskich nazw osobowych z tzw. Bulli gnieźnieńskiej*, „Prace Filologiczne” 1984, 33, s. 441–450.

²¹ Tamże, t. 3, s. 486.

zwisko). Imiona *Kain*, *Kajfasz*, *Pilat* są niespotykane w funkcji imion u innych narodów w wiekach średnich. Poniższe antroponimy w przeważającej większości występują jako drugie określenie.

Barabasz 1210 : *barabas* 'krzyk' SW; *Kaim* 1366, *Kain* 1364 : *kain* SW. *Kajfasz* 1302 : *kajfas* 'człowiek nieludzki' SW; *Lazarz* 1389 : *lazarz* 'nędzarz' S1XVI; *Pilat* 1408 : *pilat* 'umywający ręce od sprawy' SW.

9.4. W przedstawionym wykazie zawierającym 31 nazw własnych osobowych pochodzących od rzeczowników pospolitych osobowych, 12 z motywujących apelatywów nie jest odnotowanych przez E. Klicha. Są to: *gwardyjan*, *heremita*, *kantor*, *kapelan*, *kardynał*, *kmoch*, *konwirsz*, *kum*, *kuma*, *kustosz*, *legat*, *organista*. Sstp nie notuje: *heremita*, *kantor*, *kapelan*, *kmoch*, *kuma*. W 15 wypadkach odapelatywne zapisy nazw osobowych są wcześniejsze od zapisów w Sstp. Zapelatywizowanych imion nie notuje ani Klich, ani Sstp.

Z derywatów od podstaw obcych E. Klich nie zamieszcza: *kaplaniec*, *kapnik*, *ksiązek*, *poppek*, *opatek*, *praskurnik*, *przechrzta*, *żydek*, *żydowka*; nie notuje też ich Sstp.

Z rzeczowników nieosobowych konkretnych i abstrakcyjnych Klich nie notuje: *kapitula*, *komża*, *pella*; z derywatów: *kapica*, *proskurka*. Sstp nie ma ap. *proskurka*. Chronologicznie wcześniej niż w Sstp zapisanych jest 6 nazw.

Apelatywa odbite w antroponimach reprezentują wszystkie kręgi przejęć wyznaczone przez Klicha.

Geografia antroponimów wskazująca na możliwość przejścia antropoleksemów bez motywacji apelatywnej rodzimej dotyczy następujących nazw osobowych: *Dyjak* war. *Dejak*, *Dyjaczek*, *Kuma*, *Pop*, *Poppek*, *Praskurnica*, *Praskurnik*, *Proskurka*, fonetyczne warianty n.os. *Pogan*: *Pagan* i *Pohan*; nazwy te są notowane z terenu Kresów Płd. Antroponim *Przechrzta* i jego warianty występują również tylko na tym terenie. Ze Śląska pochodzą niektóre zapisy antr. *Kolęda* i jego war. *Kalęda*.

10. Od terminów słowiańskich z zaszczepionym znaczeniem chrześcijańskim.

Umieszczam w tej grupie antroponimy pochodzące zarówno od wyrazów przejętych w epoce prasłowiańskiej, wywodzące się z *scs.* i na terenie Polski stanowiące pożyczki ruskie²², jak i terminów utworzonych na polskim gruncie od nienacechowanej „chrześcijańsko” podstawy, a nacechowanego derywatu, np. *mięśnik*.

²² Zob. S. Urbańczyk, *Charakterystyka staropolskich zapożyczeń wyrazowych z języka ukraińskiego*, [w:] *Studia linguistica in honorem Thaddei Lehr-Splawiński*, Warszawa 1963, s. 437-444; M. Karpluk, *Elementy starobułgarskie i cerkiewnosłowiańskie w polszczyźnie XVI w.*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych. Językoznawstwo*, seria 7, Warszawa 1988, s. 179-188.

Kryterium przynależności do tej grupy jest owo zaszczerpione znaczenie chrześcijańskie.

10.1 Od rzeczowników osobowych motywowanych słowotwórczo.

Bajtko 1424 : *bajtko* 'pop' XV p. post. Sstp; *Bielec* 1204 : *bielec* 'duchowny prawosławny' SIXVI; *Czerniec* 1471 : 'mnich' ale i 'gat. rośliny' 1464 Sstp; *Grzesznik* 1485 : *grzesznik* XVI ex. Sstp. Według A. Brücknera (SEB)²³ *grzeszyć* „prasłowo, ale dopiero z chrześcijaństwem nabrało specjalnego znaczenia u nas jedyne. U innych *grzeszyć* znaczy zmylić”. *Mięśnik* 1412 : *mięśnik* 'jedzący mięso w czasie postu' SIXVI; *Modlek* 1398 : *modlek* 'proszący o coś' SIXVI; 'modlący się'; *Świątnik*||*Świętnik* 1396 : *świętnik* 'osoba posługująca w kościele' (1342) Sstp; *Zbożnik* 1396 : *zbożnik* 'maleficus' XV p. post. Sstp ale może i *zbożny* 'pobożny'; *Zbawiciel* 1426 : *zbawiciel* XIV ex. Sstp.

10.1.1. Od kompozycji:

Biały Ksiądz 1433 : *ksiądz* 1398 Sstp; *Biała Ksieni* : *ksieni* 1386 Sstp.

10.2. Od rzeczowników nieosobowych konkretnych i abstrakcyjnych motywowanych.

Lichota 1444 : *lichota* 'złość', ale i 'grzech' ca XIV med. Sstp; *Modla* 1405 : *modla* 'posąg bóstwa pogańskiego' ale i 'ofiara, hostia' ca 1400 Sstp; *Święto* 1445 : *święto* 1455 Sstp. Może od im. złożonego z członem *święto*²⁴.

10.3. Od nazw bytów niematerialnych.

Bies 1328 : *bies* ca 1500 Sstp (1 zapis z kazań Mikołaja z Sokolnik) *Czart* 1394 : *czart* 1440 Sstp; *Duch* 1428 : *duch* 'oddech, tchnienie' ale i 'duch święty, anioł' ca 1400 Sstp; *Dusza* 1421 : *duśa* XIV med. Sstp; *Pkiel* 1375, *Piekłel* 1447, *Piekło* 1369 : *pkiel* ca 1400, *piekiel* XV p. post., *piekło* XV ex. Sstp. (pierwotne znaczenie: 'smoła'). Według A. Brücknera (SEB) pojęcie *piekła* było Słowianom zupełnie obce więc i obce dla niego są nazwy; *Raj* 1378 : *raj* 'ogród pierwszych ludzi' i 'siedziba Boga i aniołów' XIV ex. Sstp (pierwotnie: 'bogactwo, szczęśliwość').

10.4. W powyższym wykazie znajduje się 17 antroponimów, z których 3 nie mają odpowiednika apelatywnego w Sstp: *bielec*, *mięśnik*, i *modlek* zaś *czerniec* odnotowany jest w Sstp w innym znaczeniu – 'gat. rośliny'. Pięć antroponimów zapisanych jest wcześniej niż odpowiadające im apelatywy w Sstp.

Niektóre motywujące apelatywy przejęte były w okresie prasłowiańskim, a znaczenie chrześcijańskie zostało wszczepione później, np. *ksiądz*, *raj*, *piekło*. Inne apelatywy słowiańskie wywodzące się z *scs* w znaczeniu chrześcijańskim zostały zapożyczone z języków ruskich: *bielec*, *bies*, *czerniec*, *praskura*;

²³ A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków 1927.

²⁴ Zob. M. Malec, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*. Wrocław 1982.

jeszcze inne zostały wykreowane na rodzimym gruncie słowotwórczo do wyrażenia treści związanych z chrześcijaństwem.

Geografia zapisów (niektórych) antroponimów odpowiadających zapożyczonym z jęz. ruskich apelatywom potwierdza ich wschodnią proveniencję: *Bielec*, *Bies*, *Czerniec*, derywaty od *praskury*.

11. Przewiska równe terminom chrześcijańskim pierwszej i drugiej grupy (pkt 1, 2) występowały w różnych środowiskach. Niektóre z nich noszone przez osoby ze stanu duchownego mogły być deskrypcjami: *Dyjak*, *Legat*, *Gwardyjan*. Na pewno deskrypcją był *Ślepy Biskup*; inne metaforami. Najwięcej reprezentantów znajdujemy w stanie mieszczańskim, następnie szlacheckim, ale i kmieci zwą: *Biskupem*, *Dziekanem*, *Kaplanem*, *Legatem*, *Papieżem*, *Przeorem*.

12. Badanie kultury duchowej chrześcijańskiej w odległych czasach jest zagadnieniem trudnym. Badanie apelatywów z kręgu chrześcijańskiego wyznacza drogę, którą przyszło do nas chrześcijaństwo, a które znamy za pośrednictwem historii. Apelatywne wyrazy pochodzą z tekstów religijnych, czyli świadczą o języku nadawców, tych którzy pragnęli treści religijne przekazać. Apelatywy zrekonstruowane z antroponimów przekazują nam śladową wiedzę o języku odbiorców, w tym języku powstawały przewiska m. in. od wyrazów chrześcijańskich.

Aleksandra Cieślíkova

REFLEXE CHRISTLICHER TERMINI IN ALTPOLNISCHEN ANTHROPONYMEN

Die aus Anthroponymen erschlossenen Appellativa erweitern die Zahl der Lexeme, die wir aus Religionsquellen des Mittelalters kennen und lassen ihre Chronologie präzisieren. Vor allem aber übermitteln die genannten Anthroponyme nicht das Wissen über die Sprache des Bibel-Psalter-Kreises, sondern über die aus anderem Milieu (onomastische Daten), wo Namen und Spitznamen hauptsächlich metaphorisch gebildet wurden. Die Metaphern wiederum, denen christliche Termini zugrunde lagen, zeugen von der Aneignung gentisch fremder Wörter und Begriffe und deren Verwurzelung im Bewußtsein des Volkes.